

Лежнєва Т. М.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля

Черноп'ятов С. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля

ФУНКЦІЇ ПРИСЯГИ В ПРАВІ УКРАЇНИ

OATH FUNCTIONS IN UKRAINIAN LAW

В статті подано функціональний аналіз присяги за чинним українським законодавством. Виділено основні функції присяги. Встановлено, що профільними для сучасної присяги є конфірмаційна та упорядковуюча функції. Водночас недоречним і таким, що суперечить принципу верховенства права, є регулятивне та репресивне функціональне навантаження присяги.

Ключові слова: присяга, функції присяги, юридичний факт, конфірмаційна функція, упорядковуюча функція, регулятивна функція, репресивна функція.

В статье представлен функциональный анализ присяги по действующему законодательству Украины. Выделены основные функции присяги. Установлено, что профильными для современной присяги являются конфирмационная и упорядочивающая функции. В то же время неуместными и противоречащими принципу верховенства права являются регулятивная и репрессивная функции присяги.

Ключевые слова: присяга, функции присяги, юридический факт, конфирмационная функция, упорядочивающая функция, регулятивная функция, репрессивная функция.

The article provides a functional analysis of the oath under the effective legislation of Ukraine. The main functions of the oath are highlighted. It has been ascertained that the confirmation and ordering functions are the core ones of the modern oath. At the same time, the regulatory and repressive functions of the oath are inappropriate and contradict to the rule of law principle.

Key words: oath, oath functions, legal fact, confirmation function, ordering function, regulatory function, repressive function.

Постановка проблеми. Присяга є одним із найдавніших феноменів загальної та правової культури людства. Попри деяку тенденцію до поступового звільнення правової сфери від формалізму, церемоніальних та символічних елементів, присяга й досі передбачена багатьма національними нормативно-правовими актами. Як правило, присяга включена до порядку набуття фізичною особою (надалі – суб'єкт присяги) певного специфічного правового статусу (обіймання посади, виконання певних обов'язків, початок професійної діяльності).

На нашу думку, для повнішого з'ясування правової сутності присяги необхідним є функціональний аналіз цього правового явища. Виділення функцій присяги в змозі надати критерії для аналізу ефективності правового регулювання присяги, виявлення недоліків і дисфункцій такого регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом посилюється і науковий інтерес до правового осмислення явища присяги. Так, можна виділити дисертаційні дослідження С.В. Данилів [1], М.М. Маськовіти [2], Н.Г. Русакової [3], а також немалою кількістю малих наукових форм – статей, доповідей тощо. На жаль, не у всіх працях, присвячених цілком питанням присяги, приділено увагу функціям присяги.

Присягу як юридичне явище можна розглядати в декількох розуміннях: як елемент правової та загальної культури, певний правовий символ; як процедуру принесення присяги; як власне сам акт принесення присяги, який, як правило, має юридичне значення, а отже виступає юридичним фактом; як правовий інститут (правові інститути).

Присяга як правовий інститут характеризується поліцентричністю: за наявності регулювання присяги окремих категорій осіб яких-небудь загальних норм, які стосувалися б присяги як такої, немає. Тому можна говорити про і наявність низки правових інститутів присяги. Н.Г. Русакова у цьому зв'язку відносить інститут присяги до комплексних правових інститутів [3, с. 3, 6]. У зв'язку із цим також важливо зазначити, що для наукового пізнання присяги та подальшого удосконалення цього інституту необхідний комплексний міжгалузевий підхід, не обмежений рамками об'єкт-предметної сфери або методологічними особливостями якоїсь однієї галузевої юридичної науки.

Як інтегративне визначення поняття присяги цілком прийнятними, на нашу думку, є визначення, які запропоновані Н.Г. Русаковою («юридичний факт, що являє собою прийняття офіційної клятви (урочистої обіцянки) дотримуватись та виконувати права й обов'язки відповідно до посади, зайняття якої здійснюється; і визначає момент зміни спеціального правового статусу суб'єктів; здійснюється в особливому порядку на основі спеціалізованих символічних дій» [3, с. 6]) та М.М. Маськовітою («юридичний факт, що являє собою офіційну урочисту обіцянку дотримуватись і виконувати права та обов'язки відповідно до посади, здійснюється в особливому ритуальному порядку на основі спеціалізованих символічних дій, також це визначальний момент зміни спеціального правового статусу суб'єктів» [2, с. 180]).

Н.Г. Русаковою виділено дві групи функцій присяги: «загальні, притаманні присязі як різновиду клятви, і спеціально-юридичні, характерні для присяги як для

правового феномену» [3, с. 8]. До загальних функцій авторкою віднесено такі функції: «інтегративна, диференціююча, мотиваційна, символічна, соціальна, політична, ідеологічна, інформаційна» [3, с. 8]; до спеціально-юридичних: «правореалізаційна, правовстановлююча (мовою оригіналу – *рос.* «правонаделителная» – *Т.Л., С.Ч.*), правопріписуюча, регулятивна, охоронна, координаційна, фіксуюча» [3, с. 8, 20].

Схожу систему функцій присяги наводить М.М. Маськовіта, виділяючи серед функцій присяги: «загальні (інтегративна, мотиваційна, символічна, ідеологічна та інформаційна) та спеціальні (правовстановлювальна, правореалізаційна, правохоронна, регулятивна, координаційна)» [2, с. 108].

Метою цієї статті є функціональний аналіз правового явища присяги за українським законодавством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз догми сучасного українського права дозволяє виділити такі функції присяги: 1) символічна; 2) інформаційна; 3) виховна; 4) конфірмаційна; 5) упорядковуюча; 6) регулятивна; 7) репресивна.

Символічна функція присяги реалізується завдяки особливій процедурі принесення присяги, яка, як правило, характеризується церемоніальністю, урочистістю, а також урочисто-піднесеному стилю та змісту присяги. На нашу думку, це єдина функція присяги, яку можна з упевненістю не відносити до спеціальних (спеціально-юридичних) функцій присяги, оскільки прямого впливу на правове регулювання в самому широкому розумінні не має. Прикладом втілення символічної функції є порядок проведення присяги Президента України, який передбачає особливу урочисту обстановку [4, ст. 104; 5, ст. 164, 166].

Інформаційна функція полягає в тому, що суб'єкт присяги в процесі її принесення ознайомлюється (потворно, а, часом, і вперше) з особливостями правового статусу, якого він набуває.

Звичайно, навряд чи така функція є актуальною для присяги адвоката, нотаріуса чи Президента України. Але присяга передбачена і для деяких таких випадків, коли особа на короткий строк і, як правило, без ретельної попередньої підготовки набуває певного правового статусу (присяга свідка, перекладача в судовому процесі [Див.: 6, ст. 218, 230], присяга членів окружних, дільничних виборчих комісій [7, ч. 2, ст. 29]). В таких випадках присяга, особливо супроводжувана попередженням про юридичну відповідальність за порушення обов'язків, пов'язаних зі спеціальним статусом, що набувається, має яскраво виражену інформаційну функцію.

Багато в чому реалізація **символічної та інформаційної функцій** зумовлюють можливість реалізації **виховної функції**. Остання полягає у цілеспрямованому позитивному впливові на свідомість суб'єкта присяги, внаслідок якого у ній формуються відповідні цінності, мотиви, установки на належне виконання обов'язків, повноважень тощо відповідно до правового статусу, що набувається.

Символічною та виховною функціями пропонуємо охопити деякі з окремо виділюваних в літературі функцій: 1) так звану *інтегративну функцію*,

яка полягає нібито в тому, що присяга «забезпечує введення до певної соціальної групи шляхом об'єднання індивідумів в певну цілісність; сприяє формуванню почуття належності до конкретної спільноти та виникнення на цій основі нових міжособистісних відносин» [2, с. 109; 3, с. 20]; 2) так звану *мотиваційну функцію*, яка полягає нібито в тому, що присяга «активізує дії індивіда і є стимулом для дотримання і виконання суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єкта, що набуває нового правового статусу» [2, с. 109; 3, с. 21]; 3) так звану *ідеологічну функцію*, яка полягає нібито «у формуванні певних переконань осіб, які її складають» [2, с. 110], у тому, що присяга у своєму змісті відбиває «певні ідеологічні погляди чи переконання, які відбивають систему цінностей держави <...>» [3, с. 21]; 4) так звану «координаційну функцію», яка полягає нібито у «тому, що за її допомогою оптимізується діяльність суб'єктів права на підставі формування загальних орієнтирів діяльності та підвищення рівня поведінкових установок» [2, с. 115; 3, с. 22].

Конфірмаційна функція присяги полягає в тому, що вона є кінцевою серед, як правило, кількох дій, які за своєю правовою природою є юридичними фактами, і якими суб'єкт присяги виражає (а у випадку присяги – і підтверджує) свою волю до набуття відповідного специфічного правового статусу.

Для правового регулювання присяги, яка виконує конфірмаційну функцію, характерним є припис, відповідно до якого відмова скласти присягу або не складення присяги протягом певного строку є підставою для втрати особою можливості бути відповідним правовий статус. Так, наприклад, відмова народного депутата України скласти присягу перед вступом на посаду має наслідком втрату депутатського мандата [4, ч. 5, ст. 79].

Особливо важливою є конфірмаційна функція в тих випадках, коли дійсна воля суб'єкта присяги може не відповідати попереднім юридичним фактам, які нібито виражали волю суб'єкта до набуття відповідного специфічного правового статусу. Так, наприклад, формування окружних та дільничних виборчих комісій здійснюється за поданнями суб'єктів виборчого процесу (кандидатів, партій тощо). Останні, проявивши недобросовісність, можуть з тих чи інших причин фальсифікувати матеріали таких подань; а тому суб'єкту присяги важливо мати змогу шляхом відмови від прийняття присяги проявити свою справжню волю.

З природою присяги як юридичного факту пов'язана і її **упорядковуюча функція**. Вона полягає в тому, що присяга забезпечує хронологічне упорядкування відносин, пов'язаних із набуттям та перебуванням суб'єкта присяги у певному правовому статусі, визначає момент, коли він набуває такого правового статусу, а в окремих випадках – і момент, коли попередник суб'єкта присяги у цьому правовому статусі втрачає його.

Так, наприклад, «адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит,

пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), *склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю* [8, ч. 1, ст. 6]; «член Кабінету Міністрів України вступає на посаду з моменту складення ним присяги» [9, ч. 3, ст. 10]; «Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або перебуває у відставці <...>, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України» [9, ч. 1, ст. 17]

В окремих випадках зі складенням присяги пов'язується також і момент набуття повноважень колегіальним органом, членами якого є суб'єкти присяги. Наприклад, «Вища рада правосуддя є повноважною за умови обрання (призначення) на посаду щонайменше п'ятнадцяти членів <...> та складення ними присяги» [10, ст. 18].

Крім того, присяга має значення юридичного факту і для правовідносин, які супроводжують правовідносини, пов'язані із набуттям та здійсненням суб'єктом присяги відповідного спеціального правового статусу. Так, наприклад, «складення присяги є важливим юридичним фактом, яким завершується укладення трудового договору з особою, яка заміщує посаду державної служби вперше» [11, с. 393].

Конфірмаційною та упорядковуючою функціями, на наш погляд, повністю охоплюються ті напрямки впливу присяги, які Н.Г. Русакова подає як: 1) «*диференціююча функція*» («полягає в тому, що той, хто клядеться, набуває нового соціального, тим самим виділяється із соціуму та набуває нових прав і обов'язків» [3, с. 20]); 2) «*політична функція*» («проявляється в тому, що особа, яка присягає, отримує певний правовий зв'язок із державою») [3, с. 20]. Принагідно зазначимо, що «виділення» суб'єкта присяги із соціуму взагалі слабо пов'язано із юридичною характеристикою присяги, набуття прав і обов'язків пов'язане із юридичними фактами, а не із «виділенням із соціуму», а правовий зв'язок з державою виникає далеко не у кожному випадку складення присяги (наприклад, Присяга лікаря України [12, ст. 76]); 3) «*фіксуюча функція*», яка, на думку авторки, «полягає в тому, що завдяки прийняттю присяги закріплюються момент зміни правового статусу суб'єкта» [3, с. 22]; 4) «*правовстановлююча функція*», яка «властива присязі у зв'язку із тим, що вона є юридичним фактом, який породжує певні правові наслідки (передусім, виникнення нових прав і обов'язків)» [3, с. 21]; 5) «*правопринипяюча функція*», яка «демонструє роль присяги як юридичного факту, що припиняє можливість суб'єкта використовувати та виконувати свої права та обов'язки» [3, с. 22].

Регулятивна функція полягає в тому, що деонтологічні формулювання тексту присяги внаслідок вказівки окремого припису відповідного законодавчого акту фактично перетворюються на норму права, яка поширює свою дію на суб'єкта присяга і впливає на коло його обов'язків. Регулятивна функція присяга відбувається за наявності двох умов: 1) текст присяги містить такі обов'язки суб'єкта присяги, які іншими

правовими норми не встановлені; 2) наявна норма, яка зобов'язує суб'єкта присяги дотримуватися присяги.

Так, наприклад, текст присяги судді [13, ч. 1, ст. 57] згадує деякі обов'язки, прямо не визначені в основному переліку обов'язків судді [13, ч. 7, ст. 56], зокрема «кваліфіковано здійснювати правосуддя», «не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя»; і водночас наявна норма, яка зобов'язує суддю додержуватися присяги [13, ч. 6, ст. 56].

Трохи по-іншому розуміють регулятивну функцію Н.Г. Русакова та М.М. Маськовіта. Так, на думку М.М. Маськовіти, «регулятивна функція присяги розкриває роль присяги як механізму формування цінностей до певних видів діяльності. Цей феномен істотно впливає на впорядкування суспільних відносин як засіб позначення меж діяльності суб'єктів. У вимогах присяги містяться приписи, що регулюють їх поведінку» [2, с. 115; 3, с. 22]. Перша теза зміщує регулятивну функцію із виховною.

Деякі автори висловлюються за посилення регулятивної функції присяги. Так, наприклад, В.О. Андреев зазначає: «зміст Присяги не повинен зводитись до формального та символічно-церемоніального акту, а повинен мати, насамперед, нормативний характер. Це дасть змогу особі, яка складає Присягу, більш глибоко сприйняти значущість Присяги як не просто звичайної процедури, а акту, який наділяє службовця правами та обов'язками, які він повинен неухильно виконувати на благо України та її громадян» [14, с. 57].

На нашу думку, на присягу не має покладатися виконання регулятивної функції. Адже у зв'язку з урочистим, піднесеним, стилістично відмінним характером тексту присяги, остання не відповідає юридико-технічним вимогам щодо точного, однозначного формулювання правових норм, а отже її регулятивний вплив не відповідає вимозі правової визначеності, яка є складовою принципу верховенства права.

Репресивна функція присяга полягає в можливості настання негативних правових наслідків для суб'єкта присяги у разі порушення присяги (юридична відповідальність, втрата відповідного правового статусу тощо). Ця функція реалізується лише за умови, що відповідні правові норми містять пряму вказівку на можливість настання таких наслідків порушення присяги. За наявності такі норми (а не сам інститут присяги) виконуються охоронну функцію.

У свою чергу, Н.Г. Русакова та М.М. Маськовіта виділяють *охоронну функцію* саме присяги, пояснюючи це тим, що присяга встановлює для суб'єкта присяги певні юридичні заборони [2, с. 115; 3, с. 22]. На наше переконання, встановлення заборон, так само як і надання прав і покладення обов'язків, є елементами регулятивної функції; охоронна ж функція реалізується в охоронних правовідносинах, які являють собою різновид правовідносин (поряд із регулятивними), які виникають на основі охоронних норм права і на підставі передбачених законом специфічних юридичних фактів – відхилень у розвитку регулятивних відносин, – мають своїм змістом права та обов'язки щодо застосування і зазнання

заходів правового примусу, спрямованих на забезпечення нормального розвитку регулятивних правовідносин [15, с. 86-87].

Зокрема, порушення присяги прямо або побічно визнано дисциплінарним проступком державного службовця [16, п. 1, ч. 2, ст. 65], поліцейського [17, ч. 1, ст. 1, ч. 1, ст. 11], судді [18, ст. 1, ст. 7], є підставою припинення служби в органах місцевого самоврядування [19, ст. 20].

Деякі вчені схвально ставляться до репресивної функції присяги. Так, С.В. Данилів вважає, що «відповідальність за порушення присяги має бути зазначено відносно всіх публічних осіб» [20, с. 36]. В. Андреев наводить напрямки удосконалення відповідальності державних службовців за порушення присяги [21, с. 198] тощо.

Однак, на нашу думку, з тих же причин, що і регулятивна функція, репресивна функція, не має покладатися на присягу. погоджуємося із С.М. Прилипко в тому, що «порушення присяги є досить нечітким поняттям, щоб бути стандартом для звільнення» [22, с. 93].

Н.Г. Русакова та М.М. Маськовіта виділяють «правореалізаційну функцію» присяги, для якої

«характерно те, що присяга як юридичний факт передбачає виконання норм, що закріплені в нормативно-правових актах. За допомогою цього здійснюється процес втілення змісту норм права у правомірну поведінку суб'єктів правовідносин» [2, с. 113; 3, с. 21]. Вважаємо виділення цієї функції зайвим, адже, по суті, будь-яка правомірна поведінка спрямована на виконання правових норм.

Висновки. Отже, виходячи з вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

1) присяга в сучасному українському праві виконує такі функції: а) символічна; б) інформаційна; в) виховна; г) конфірмаційна; д) упорядковуюча; е) регулятивна; ж) репресивна;

2) профільними для сучасної присяги слід вважати конфірмаційну та упорядковуючу функції, оскільки виконання інших функцій цілком можливе – і більш доречне – іншими правовими засобами;

3) недоречним і таким, що суперечить принципу верховенства права, є регулятивне та репресивне функціональне навантаження присяги;

4) здатність присяги виконувати профільні функції зумовило збереження цього давнього правового явища у сучасній правовій системі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данилів С.В. Адміністративно-правові засади присяги у сфері публічної служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 233 с.
2. Маськовіта М.М. Присяга працівників ОВС України : історико-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 224 с.
3. Русакова Н.Г. Присяга как общеправовой феномен : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород. 2008. 32 с.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
5. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. ст. 133.
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
7. Про вибори Президента України : Закон України від 05 березня 1999 р. № 474-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 14. Ст. 81.
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 27. Ст. 282.
9. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 13. Ст. 222.
10. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 7-8. ст. 50.
11. Мокрицька Н.П. Складення присяги як умова виникнення відносин найманої праці з державним службовцем у новому Законі України «Про державну службу». *Форум права*. 2013. № 3. С. 390-394. С. 393.
12. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
13. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.
14. Андреев В.О. Присяга державного службовця в Україні : процедурно-управлінський аспект. *Аспекти публічного правління*. Том 6. № 5. 2018. С. 52-58.
15. Черноп'ятов С.В. Охоронні трудові правовідносини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Дніпропетровськ, 2016. 216 с.
16. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. ст. 43.
17. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 29. Ст. 233.
18. Про відновлення довіри до судової влади в Україні : Закон України від 08 квітня 2014 р. № 1188-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 23. Ст. 870.
19. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07 червня 2001 р. № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
20. Данилів С. Присяга як адміністративний акт. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 6. Ч. 1. С. 32-36.
21. Андреев В. Відповідальність за порушення присяги державного службовця. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1 (54). Ч. 1. С. 192-199.
22. Прилипко С.М. Присяга суддів: теоретичні та практичні питання. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 478 с. С. 93-97.